

SLUSSEN – OHÖRD TONDÖV

Hur låter Slussen? Idag utformas städerna med ögat som norm. Men stadsplanering bör även formas utifrån vad örat uppfattar. Detta gäller även Slussen. Vi kan belysa centrala frågor om platsen genom att sätta ljudens värld i fokus. Ljud fungerar som en abstrakt skalstock, genom vilken vi kan formulera frågeställningar relevanta för Slussen även i ett vidare stadsplaneperspektiv, exempelvis samband mellan konstnärlig kvalitet, social hållbarhet och offentligt rum

Under mitten av 1990-talet fördes en diskussion kring begreppet *transparent arkitektur*. Vid sidan av ljud inbegreps bland annat ljus, lukt och elektronisk information. Utgångspunkten var att utmana den visuella dominansen inom arkitektur- och miljötänkande, och därigenom utvidga vår förståelse av arkitekturens mer komplexa former som rör tid och rum. Det här öppnade också för en diskussion om att ljud, genom sin föränderlighet och sin gränsöverskridande natur, kan fördjupa vår kunskap om den urbana miljön. Det är i detta kölvatten som vi kan diskutera dagens och morgondagens Slussen. Frågeställningen gäller inte bara miljö- och hälsoaspekter, utan även kvaliteter kopplade till design, funktion, estetik, rum och tid.

Ljudens värld behandlas ofta separat, som om den vore oavhängig visuella kriterier. Men, vad händer då vi hör ett ljud som vi inte kan relatera till vem som är upphovsman, vad som är budskapet, eller var ljudet kommer från? Ett begrepp som behandlar dessa frågeställningar är *akusmatik*. [1] Begreppet har sitt ursprung från antiken, då föreläsare var dolda bakom ett draperi för att åhörarna skulle lägga all uppmärksamhet på det talade ordet. Akusmatik gäller således den situation då man hör ett ljud samtidigt som man saknar visuell kontakt med källan. Vi ställs ständigt inför sådana situationer i vår vardag, vilket får återverkningar på vårt beteende, särskilt då vi rör oss i staden. Kring akusmatikbegreppet finns en väv av rums-tids-begrepp som är centrala för vår förståelse av det urbana ljudlandskapet. Så ... hur låter Slussen?

Faktum är att Slussen har en relativt ensartad ljudmiljö, vilken kan belysas utifrån ett *subjektivt* såväl som ett *objektivt perspektiv*. Det subjektiva perspektivet omfattar individuella upplevelser och erfarenheter, kopplade till relationen mellan miljö och aktivitet. Olika värdeomdömen kan knytas till dessa individuella erfarenheter, till exempel bedömning, idealisering och föreställning. Alla har vi vår egen uppfattning om Slussen. Via en snabb googling på nätet hittar man uttryck som ”mitt Slussen” och ”älskade Slussen”, men även negativa omdömen som ”gråa trista Slussen” och ”riv Slussen”. Det objektiva perspektivet, å andra sidan, omfattar avgränsade och mätbara dimensioner som skala, volym, tempo, hastighet och orientering. Ett sådant kvantifierbart mått är decibel, vilket är kopplat till olika gränsvärden. Dessa gränsvärden är till för att kontrollera stadens ljud, för att undvika negativa miljöeffekter i form av stress, desorientering eller otrevnad. På Internet är begreppsparet ”Slussen - buller” vanligt förekommande.

Man kan också belysa Slussen från ett *intersubjektivt perspektiv* i form av en slags gemensam uppfattning – genom att dela vår personliga förståelse av Slussen med andra etableras gradvis en kollektiv uppfattning. [2] Intersubjektiva kriterier ska relateras till sociala, kulturella och estetiska frågor. I den betydelsen behöver en specifik plats, exempelvis Slussen, som ”låter bra” inte nödvändigtvis vara tyst, utan det handlar snarare om en plats där ljudmiljön uppfattas stå i rimlig proportion till vår uppfattning och våra förväntningar, och som vi delar med andra. Det intersubjektiva perspektivet kan belysas i termer av representation, uttryck och reflektion.

Det är nog här vi bör stanna upp och fundera på vad Slussen representerar idag, eller vad Slussen borde representera, i relation till kvalitetskriterier. Vi bör således ställa frågan – vad ska Slussen vara bra på? Kulturutredningen från 2009 visar dock på att frågan är mycket komplex. I utredningen har man valt bort frågeställningen om ”konstnärlig kvalitet”, med hänvisning till att dess innebörd inte är möjlig att precisera. Planeringen av det nya Slussen kan sägas vara ett levande exempel på denna problemställning eftersom man i första hand hemfaller åt objektiva kriterier, istället för att genomlysna Slussen utifrån intersubjektiva kriterier, där en central fråga just handlar om konstnärlig kvalitet. Kvalitativa subjektiva omdömen kan knappast naglas fast i normer och regelverk. Men om vi undviker en sådan diskussion om Slussen så riskerar vi att fastna i objektiva – kvantifierbara – kriterier, som höjd, bredd och decibel.

Det finns många som vill bevara och rusta upp dagens Slussen. I artiklar och debattinlägg diskuterar man ”Slussens identitet”, ”Slussens själ” och ”vårt Slussen”. Men identitetsbegreppet borde snarare utvidgas till en handfull identiteter. Att Slussen bara skulle ha *en* identitet medför en grov förenkling av platsens komplexitet som rör tid, rum, funktioner, med mera – lika lite som vi kan prata om kulturell, nationell eller etnisk identitet. Vi kanske kunde prata om ett antal parallella Slussen? Hur ska vi annars förklara subkulturen urban utforskning, som undersöker Slussens dolda rum ... håller de på att kapa Slussens identitet, och utgör de i så fall ett hot mot dem som värnar för ”vårt Slussen”?

Två centrala begrepp som kan kopplas till Slussenproblematiken är *hållbarhet* och *kvalitet*. Begreppen är i högsta grad svårfångade eftersom de endast får en betydelsefull mening då de kopplas till en specifik frågeställning. Hållbarhetsbegreppet avser att med ljud stärka en plats kvaliteter, över tid. Utgångspunkten handlar om hur platsen används och upplevs. En ytterligare central aspekt är *relevans*. Inom den humanvetenskapliga ljudmiljöforskningen är det vanligt förekommande att man på en skala preciserar en uppsättning motsatsbegrepp, ofta i form av adjektiv, till exempel starkt–svagt, bra–dåligt. Men problem uppstår då man tillämpar sådana begrepppar samtidigt som man inte tar hänsyn till begreppens relevans. *I skuggan av framtiden* skriver Sven-Eric Liedman att:

”Den som vill jämföra kvalitativa skillnader har svårt redan att finna ett neutralt språk” [3]

Ett begrepppar som belyser denna problemställning är rogivande–störande, vilket representerar positiva och negativa upplevelsekriterier av den urbana miljön. I de fall då begreppen avser parker, trafikseparerade torg och liknande så kan de i viss mån sägas vara relevanta. Men vad händer då begreppen tillämpas på andra typer av trafikerade urbana rum, som exempelvis Slussen. Platsen tjänar för många som själva sinnebild för stadens puls och är en av Stockholms mest omskrivna och populära mötesplatser. I detta sammanhang har knappast begreppsparet rogivande–störande någon relevans för att beskriva Slussen. Denna typ av begreppsprecisering blir snarare ett uttryck för en normativ estetisk värderingsgrund av Slussen, eftersom relevansen och orsakssammanhangen förbises. Man skulle, retoriskt, kunna säga att om Slussen enbart vore rogivande så skulle Slussen inte längre vara Slussen. Här borde snarare ”rogivande” tillskrivas en omvänd värdeskala, som representant för något negativt, samtidigt som ”störande” ersätts med positiva begrepp som kan kopplas till dynamik, puls och intensitet. Det som efterfrågas är således en kritisk diskussion om ”vad Slussen ska vara bra på”, i relation till subjektiva, objektiva och intersubjektiva kriterier om

det offentliga rummet. Detta ska dessutom balanseras mot kriterier som rör hållbarhet, kvalitet och relevans. [4]

Följaktligen – poängen med Slussen är att platsen inte enbart kan vara ”störande” eller ”rogivande”, utan snarare både och! Vi borde därför prata om att Slussen – i relation till dess plats- och rumsbildningar, funktioner och verksamheter – bör vara varierad. Det vinnande Slussenförslaget, producerat av Foster+Partners och Berg Arkitektkontor, visar dock på brister. På Stockholms Stads hemsida finns en film om förslaget, där en speakerröst säger följande:

”I själva centrum för masterplanen finns ett vattenrum arrangerat omkring den nya Slussenrännan och vattenregleringen. Längs vattenrummets kajer finns utrymmen för nya restauranger, caféer och en cykelbar som lockar folk vid alla tider på dygnet”.

Men här har man uppenbarligen förbiset ljudmiljön. Tyréns – ett företag inom samhällsbyggnadssektorn – har räknat fram att ljudnivån vid dessa kajer kommer att ligga kring 63 decibel. Vill man skapa en behaglig venetiansk miljö, som filmen med flanerande människor och uteserveringar ger skenet av, så är 63 decibel inte okej (man behöver höja rösten vid ljudnivåer över 55 decibel, och 8 decibel motsvarar nästan en fördubbling av ljudstyrkan). Det är också tveksamt om man överhuvudtaget kommer att kunna höra vattnet. Däremot kan denna ljudnivå sägas vara representativ vid andra trafikerade delar av Slussen, där man kan förvänta sig ”stadens puls”.

Processen inom fältet urban ljuddesign, kopplad till Slussens framtida utformning, borde syfta till en diskussion där kvalitativa aspekter på stad, miljö, människa och ljud behandlas. Akusmatikbegreppet avser, som tidigare belysts, de sammanhang där man saknar visuell kontakt med ljudkällan. Akusmatikbegreppet kan länkas till rumsliga, sociala och kulturella sammanhang. Det kan omfatta vår vardag – då man är förhindrad att visuellt verifiera en ljudkälla så associerar man automatiskt ljudupplevelsen till tidigare liknande händelser. [5] Dessa associationer kan vara av olika slag som exempelvis gäller frågor om vem som är upphov till ljudet och vilken relation jag har till ljudet, etcetera. Slussen har en relativt jämn akusmatisk ljudmiljö, vilket även kommer att gälla för Foster+Partners och Bergs förslag. Effekten av en sådan miljö är att enskilda diskreta ljud är svåra att urskilja.

Men för att få grepp om problemfältet bör man även foga begrepp som behandlar ljudens *tids- och rumsdimensioner*. Den amerikanske tonsättaren John Cage skapade den musikaliska formprincipen *Indeterminacy music*, vilken i korthet handlar om att utelämna parametern struktur som är grundläggande för musikens tidsprocesser. [6] Effekten är en musik som är frigjord från en styrande tidsstruktur. Detta kan även uttryckas i form av en självgenererande process, där strukturen är underordnad ljuden, vilket innebär att varje enskilt ljud kan ”stå för sig själv” och därigenom inte behöver ha någon förutbestämd koppling till andra ljud. Cage idé med att utelämna strukturparametern öppnade mot en form av momentant lyssnande där koncentrationen ligger på ljudens kvaliteter och natur, och som också involverar vardagens ljud. Cage kom därmed att utvidga vår uppfattning av den musikaliska processen till att även omfatta en estetisk föreställning om ljuden omkring oss, där jag som lyssnare är en förutsättning för själva processen. Frågan är dock om detta ”estetiska lyssnande” är möjligt på Slussen.

Ett centralt begrepp som kan länkas till akusmatikbegreppet är *metabolisk miljö*. [7] Metabolisk miljö är ett strukturellt och perceptuellt begrepp. Enkelt uttryckt handlar det om att en ljudmiljö, exempelvis Slussen, låter likadan överallt. Det handlar således om en paradoxal situation genom att man uppfattar ljudmiljön som en enhetlig, samtidigt som dess ljudinnehåll i form av ljudgenererande verksamheter och funktioner (röster, fotsteg, bilar, med mera) är svåra att uppfatta över tid.

Ett annat centralt begrepp är *atmosfär*. Begreppet är kanske främst förknippat med den tyske filosofen Gernot Böhme. Atmosfär har enligt Böhme utvecklats till ett vetenskapligt begrepp. Svårigheten med begreppet är att det behandlar fenomen som opererar på flera plan. I artikeln *The Great Concert of the World* skriver Böhme att:

“Atmospheres are something between subject and object: they can be characterised as quasi-objective feelings which flow out indeterminately into space. Equally, however, they must be characterised as subjective, in that they are nothing without an experiencing subject. But it is precisely in this being-in-between that their great value lies. They link together what has traditionally been separated as the aesthetics of production and of reception.”

Böhme menar att atmosfärers estetiska anslag undersöks med utgångspunkt från de objekt som producerar dem. Men det handlar inte om en ontologisk utgångspunkt – om hur objekten är beskaffade – utan istället handlar det om de kvaliteter som strålar ut i rummet genom objekten. Urbana ljud uppfattas därmed inte som om de vore fristående det akustiska rummet, utan de är förbundna till mig som lyssnare, rum och situation. [8]

Begreppen akusmatik, metabolisk miljö och atmosfär formulerar således en central princip för vår uppfattning och vår förståelse av stadens ljudlandskap. Den akusmatiska miljön bildar en ny typ av infrastruktur, vilket är problematiskt av flera skäl. Främst därför att vi ofta saknar ett naturligt samband med många av de ljud som finns omkring oss. Den akusmatiska infrastrukturen går därmed på tvärs mot den urbana infrastrukturen genom att den skiljer människor och verksamheter från varandra, samtidigt som den i kombination med metaboliska miljöer inverkar på det sociala rummet. [9]

Slussen idag har, som sagt, en relativt homogen och sammanhållen ljudatmosfär – ljudmiljön uppfattas som enhetlig, oavsett var man befinner sig. Därför är det också svårt att identifiera någon plats på Slussen där ljudmiljöns atmosfär kan genomlysas ur ett estetiskt perspektiv. Dessutom saknas på många platser en överensstämmelse mellan auditiv och visuell information – vi hör saker som vi inte ser, och vice versa – ljudmiljön är med andra ord akusmatisk. Och Slussens ljudrum bildar en metabolisk miljö – ljudgenererande aktiviteter, exempelvis röster och rörelser, försvinner och blir en del av det allmänna bruset och är därför inte möjliga att lokalisera i rummet. Detta kommer även att gälla för förslaget av Foster+Partners och Berg Arkitektkontor. Förslaget ska dock inte ensidigt lastas för en ogenomtänkt planering av Slussens ljudmiljö, eftersom Centralbron och tunnelbanebron inte ingick i tävlingsuppdraget, utan det här måste snarare ses som illa genomtänkt av beställaren.

Utgångspunkten i utformningen av framtidens Slussen borde handla om att identifiera den mångfald av konfigurationer som formas mellan ljudkällor, byggd miljö, funktion, sociala verksamheter och sinnesupplevelser. Det handlar företrädesvis om begrepp – exempelvis social hållbarhet, relevans, atmosfär, metabolisk miljö och akusmatik – genom vilka man kan forma en modell för Slussens tempo, rum, gränser, relationen privat och offentligt och

platsens estetiska anslag. Det är således viktigt att våga sig på att diskutera icke mätbara dimensioner som av naturen är mer svårfångade. Vi borde därför ställa oss frågan – vad vill vi höra på? En sådan utgångspunkt handlar om att skapa en varierad ljudmiljö, där Slussens rum (fysiska och sociala), noder och platsbildningar har en ljudmiljö som överensstämmer med funktion och betydelse, i synnerhet rumsbildningarna intill vattnet. Detta skulle kunna vara en modell för ett hållbart Slussen, och vars utgångspunkt även genomlyser arkitektur, stadsplanering och konst i ett vidare perspektiv.

1. Schaeffer Pierre, *Traité des Objets Musicaux*, Éditions du Seuil, 1966
2. Amphoux Pascal, *L'identité sonore des villes Européennes*, Rapport de recherché, no. 117, Cresson/Irec, 1993
3. Liedman Sven-Eric, *I skuggan av framtiden*, Albert Bonniers Förlag, 1997
4. Hellström Björn, *Noise Design – Architectural Modelling and the Aesthetics of Urban Acoustic Space*, Bo Ejeby Förlag, 2003
5. Smalley Denis, red. A. Vande Gorne, *Acousmatic music: does it exist?* publicerad i *Vous avez dit Acousmatique?*, Ed. Musiques et Recherches, 1991
6. Cage John, *Silence*, Western University Press, Middleton, Connecticut, 1995
7. Augoyard J-F, Torgue H, *Sonic Experience*, McGill-Queen's University Press, 2005
8. Böhme Gernot, *The Great Concert of the World*, OK offenes Kulturhaus Oberösterreich, Verlag
9. Hellström Björn, *Akustiska stadsplanerare efterlyses*, Svenska Dagbladet – Under strecket, 2010-01-09

Björn Hellström

Docent i arkitektur

Gästprofessor och forskare i urban ljuddesign vid Konstfack och Tyréns